

S E R I A D E A U T O R
E R N E S T O S A B A T O

Serie coordonată de
DENISA COMĂNESCU

ERNESTO SABATO

DESPRE EROI ȘI MORMINTE

Traducere din spaniolă și note de
TUDORA ȘANDRU MEHEDINȚI

HUMANITAS
fiction

*În această ediție, pe care o consider definitivă,
capitolele XXVI și XXXVII din „Raport despre
orbi“ au fost refăcute, sper că în bine.*

Ernesto Sabato, martie 1990

Există un anumit tip de ficțiuni prin intermediul cărora autorul încearcă să scape de o obsesie ce nu-i este clară nici lui însuși. De bine, de rău, sunt singurele pe care le pot scrie. Chiar mai mult, sunt poveștile de neînțeles pe care m-am văzut forțat să le scriu din vremea adolescenței. Din fericire am fost zgârcit cu publicarea lor, și de abia în 1948 m-am hotărât să încredințez tiparului una dintre ele: TUNELUL. În cei treisprezece ani care au trecut de atunci, am continuat să explorez acest obscur labirint ce duce spre secretul central al vieții noastre. În mai multe rânduri am încercat să-mi exprim rodul căutărilor, până când, dezamăgit de rezultatele modeste, ajungeam să distrug manuscrisele. Acum, câțiva prieteni care le-au citit m-au îndemnat să le public. Vreau să le transmit tuturor recunoștința mea pentru încrederea pe care, din păcate, eu n-am avut-o niciodată.

Dedic acest roman femeii care m-a încurajat cu tenacitate în momentele de îndoială, care sunt cele mai multe. Fără ea, n-aș fi avut nicicând puterea să-l duc la bun sfârșit. Și, chiar dacă ar fi meritat ceva mai bun, așa cum este, cu toate imperfecțiunile, îi aparține ei.

(Notă la prima ediție, 1961)

NOTĂ PRELIMINARĂ

Primele investigații au arătat că încăperea din vechiul Mirador care servea drept dormitor Alejandrei fusese încuiată pe dinăuntru chiar de ea. Apoi (deși, logic vorbind, nu se poate preciza timpul scurs) și-a omorât tatăl cu patru gloanțe trase cu un pistol de calibrul 32. În cele din urmă, a turnat benzină și a dat foc.

Tragedia aceasta, care a cutremurat întregul Buenos Aires, fiind vorba de o renumită familie argentiniană de vișă veche, a putut părea la început urmarea unei neașteptate crize de nebunie. Acum însă, un nou element de judecată a schimbat schema inițială. Un ciudat „Raport despre orbi“, pe care Fernando Vidal l-a terminat de scris chiar în noaptea morții, a fost descoperit în apartamentul pe care-l ocupa, sub un nume fals, în Villa Devoto. Conform datelor de care dispunem, este manuscrisul unui paranoic. Totuși, se spune că se pot desprinde din el anumite interpretări ce aruncă lumină asupra crimei și fac ca ipoteza nebuniei să pălească în fața alteia, și mai tenebroasă. Dacă această deducție este corectă, s-ar explica și de ce Alejandra nu s-a sinucis cu unul din cele două gloanțe rămase în pistol, preferând să-și dea foc.

*(Fragment dintr-un raport al poliției publicat la 28 iunie 1955
în La Razón din Buenos Aires)*

I
DRAGONUL ȘI PRINȚESA

I

Într-o sâmbătă din luna mai 1953, cu doi ani înainte de evenimentele din Barracas, un băiat înalt și adus de spate mergea pe una din aleile parcului Lezama.

Se așează pe o bancă, aproape de statuia lui Ceres și rămase acolo, fără să mai facă nimic, cufundat în gânduri. „Precum o navă în derivă pe un lac mare, liniștit în aparență, dar agitat de curenți adânci“, se gândi Bruno atunci când, după moartea Alexandrei, Martín îi povesti, confuz și fragmentar, câteva din episoadele legate de cele petrecute. Și nu doar se gândea, ci și înțelegea, și încă cum!, fiindcă Martín la șaptesprezece ani îi amintea de el însuși, cel de odinioară, acel Bruno îndepărtat pe care-l deslușea uneori prin teritoriul cețos al celor treizeci de ani care trecuseră de atunci; teritoriu îmbogățit și devastat de dragoste, deziluzii și moarte. Și-l imagina, copleșit de melancolie, în parcul acela de demult, cu lumina crepusculară zăbovind peste statuile banale, peste gânditorii lei de bronz, peste aleile acoperite de frunze îngălbenite. Era ceasul acela când prinde să se audă câte un zvon, când zgomotele puternice încep să se stingă, airdoma discuțiilor prea vii în camera unui muribund. Atunci șopotul fântânii, pașii unui om care se îndepărtează, ciripitul păsărilor ce nu-și găsesc încă locul în cuib, strigătul îndepărtat al unui copil încep să răzbată cu o stranie gravitate. În momentele acelea se petrece un fapt misterios: se lasă seara. Și toate sunt altfel: copacii, băncile, pensionarii care aprind câte un foc cu frunze veștede, sirena unui vapor de la Cheiul Sud, ecoul pierdut al orașului. E ceasul în care totul pătrunde într-o existență mai profundă, mai enigmatică.

Dar și mai de temut, pentru ființele solitare care, în ceasul acela, stau tăcute, duse pe gânduri, pe băncile din piețele și parcurile din Buenos Aires.

Martín a luat de pe jos o bucată de ziar, o bucată de forma unei țări: o țară inexistentă, însă posibilă. A citit automat cuvintele care se refereau la Canalul Suez, la niște negustori ajunși în închisoarea din Villa Devoto, la ceva ce spusese șahistul Gheorghiu. Pe cealaltă parte, pe jumătate murdară de noroi, se vedea o fotografie: PERÓN VIZITEAZĂ TEATRUL DISCÉPOLO¹. Sub ea, un fost luptător își omorâse nevasta și încă patru persoane cu lovituri de secure.

A aruncat ziarul. „Mai niciodată nu se întâmplă nimic“, avea să-i spună Bruno, după ani de zile, „chiar dacă ciurma decimează o regiune întregă din India“. Vedea iar fața fardată strident a mamei spunând: „Ai venit pe lume fiindc-am fost neglijentă“. Curajul, da, curajul îi lipsise atunci. De n-ar fi fost așa, și-ar fi găsit sfârșitul într-o cloacă.

Mamăcloacă.

Și deodată, spuse Martín, am avut senzația că cineva stătea în spatele meu, privindu-mă.

Preț de câteva clipe rămase nemișcat, în nemișcarea aceea încordată, în așteptare, când în bezna dormitorului ți se pare că auzi un trosnet suspect. Simțise deseori senzația aceea în ceafă, dar fusese întotdeauna doar stânjenitoare sau neplăcută: pentru că (explica el) întotdeauna se considerase urât și caraghios, și-l deranja simpla bănuială că cineva în spatele lui l-ar cerceta sau numai l-ar privi. Din pricina asta se așeza pe ultimele locuri în tramvaie sau autobuze, ori intra în sala de cinema după ce se stingeau luminile. În clipa aceea însă simți ceva deosebit. Ceva – șovăi, căutând parcă cuvântul potrivit –, ceva *neliniștitor*, aidoma aceluia trosnet suspect pe care-l auzim, sau ni se pare că-l auzim, în puterea nopții.

Făcu un efort să nu-și ia ochii de la statuie, dar în realitate n-o mai vedea: privea înăuntrul lui, ca atunci când ne gândim la

¹ Teatru din Buenos Aires numit astfel în memoria lui Armando Discépolo (1887-1971), cunoscut dramaturg și director de teatru argentinian.

lucruri trecute și încercăm să reconstituim amintiri obscure ce ne impun o concentrare totală a spiritului.

„Cineva încearcă să comunice cu mine“, povesti că-i trecuse prin minte, pradă agitației.

Senzația de a se ști cercetat îi agravă, ca întotdeauna, complexele: se vedea urât, disproporționat, stângaci. Chiar și cei șaptesprezece ani câți avea i se păreau grotești.

„Dar nu-i așa“, avea să-i spună peste doi ani fata care în momentul acela se afla în spatele lui; o veșnicie – își zicea Bruno –, fiindcă nu se măsură în luni și nici măcar în ani, ci, așa cum li se întâmplă ființelor de felul acesta, în catastrofe spirituale și în zile de singurătate absolută, de tristețe de nedescris; zile ce se lungesc și își schimbă forma precum fantasme tenebroase pe zidurile timpului. „Dar nu-i deloc așa“, și-l privea scrutător, așa cum face un pictor cu modelul său, trăgând nervos din eterna-i țigară.

„Stai puțin“, spunea.

„Ești mai mult decât un băiat arătos“, spunea.

„Ești un băiat interesant și profund, și pe deasupra pari cu totul diferit de alții.“

— Da, bineînțeles, admitea Martín, cu un zâmbet amar, pe când se gândea: „vezi doar că am dreptate“, pentru că toate acestea se spun când nu ești arătos, iar restul nu contează.

„Nu ți-am zis să stai puțin?“ răspundea enervată. „Ești înalt și subțire ca un personaj de El Greco.“

Martín îngăimă ceva.

„Ia mai taci“, continuă ea revoltată, ca un savant care se vede întrerupt sau distras cu banalități în clipa când e gata să descopere mult râvnita formulă finală. Și, trăgând din nou cu nesaț din țigară, cum făcea de obicei când se concentra, adăugă, încrunțată:

„Să știi însă ceva: când renunți la tipul ăsta de ascet spaniol și se ivesc niște buze senzuale. Și, pe deasupra, mai ai și ochii aștia umezi. Taci din gură, știu că nu-ți place deloc tot ce-ți spun, dar lasă-mă să termin. Cred că femeile trebuie să te găsească atrăgător, în ciuda a ceea ce crezi tu despre tine. Da, sigur, și expresia ta. Un amestec de puritate, de melancolie și de senzualitate reprimată. Și în plus... o clipă... O neliniște în ochi, sub fruntea asta ce pare

un balcon ieșind în afară. Dar nu știi dacă de fapt asta e ce-mi place la tine. Cred că-i altceva... Că spiritul îți domină trupul, de parc-ai sta mereu în poziție de drepti. Mă rog, poate că «îmi place» nu-i chiar cuvântul potrivit, poate că mă surprinde, mă uimește și mă irită, nu știi... Spiritul tău domnind asupra trupului ai-doma unui dictator auster.

Ca și cum Pius al XII-lea ar fi nevoit să supravegheze un bordel. Haide, nu te supăra, știi prea bine că ești o ființă angelică. Pe deasupra, cum ți-am mai zis, nu știi dacă asta-mi place la tine sau dacă e tot ce detest mai mult.“

Se căzni să nu-și ia privirea de la statuie. Spuse că în clipa aceea simțise și teamă și fascinație; teama de a-și întoarce capul și o dorință aprigă s-o facă. Își aduse aminte că odată, în cheile de la Humahuaca, pe marginea Gâtlejului Diavolului, în vreme ce contempla abisul negru de la picioarele lui, o forță de neînvingibil îl împinsese brusc să sară pe marginea cealaltă. Iar în momentul acela i se întâmpla ceva asemănător: parcă s-ar fi simțit împins să sară peste o prăpastie întunecată „pe partea cealaltă a existenței lui“. Și atunci, forța aceea inconștientă, dar irezistibilă îl obligă să întorcă ușurel capul.

Abia o zări și-și feri iute privirea, așintindu-și-o din nou asupra statuii. Îi era teamă de oameni. I se păreau imprezvizibili, dar mai cu seamă perversi și murdari. Statuile, în schimb, îi dăruiau o fericire senină, făceau parte dintr-o lume orânduită, frumoasă și curată.

Îi era însă cu neputință să vadă statuia: îi stăruia imaginea fugară a necunoscutei, pata albastră a fustei ei, părul negru, drept și lung, paloarea chipului, privirea așintită asupra-i. Erau doar niște pete de culoare, ca o schiță făcută la repezeală de un pictor, fără nici un amănunt care să indice cu precizie vârsta ori anumite trăsături. Dar *știa* – sublinie cuvântul – că în viața lui tocmai se petrecuse ceva foarte important: nu atât prin ceea ce văzuse, ci prin mesajul puternic pe care-l primise în tăcere.

— Dumneata, Bruno, mi-ai spus de multe ori. Că nu întotdeauna se întâmplă ceva, că mai niciodată nu se întâmplă nimic. Un om trece strâmtoarea Dardanele, un tip ajunge președinte al

Austriei, ciurma decimează o întregă regiune din India, și nimic din toate astea n-are importanță pentru tine. Chiar dumneata mi-ai zis că e îngrozitor, dar adevărat. În schimb, în momentul acela am avut senzația certă că tocmai se întâmplase ceva. Ceva ce avea să-mi schimbe viața.

Nu putea spune câtă vreme a trecut, însă își amintea că, după un răstimp ce i se păruse nesfârșit, și-a dat seama ca fata se scoală de pe bancă și pleacă. A privit-o pe când se îndepărta: era înaltă, ținea o carte în mâna stângă și avea un mers nervos și energic. Fără să-și dea seama, Martín se ridică și o porni în aceeași direcție. Însă, pe neașteptate, conștient de ceea ce se petrece și închipuindu-și că ea ar putea întoarce capul și l-ar zări în spatele ei, urmărind-o, se opri temător. O văzu cum se îndepărtează pe strada Brasil spre Balcarce.

O pierdu curând din vedere.

Se întoarse încetișor la banca lui și se așează.

— Dar, îi spuse, nu mai eram același om ca înainte. Și n-aveam să mai fiu niciodată.

II

Trecură mai multe zile pline de agitație. Fiindcă știa că o va vedea iar, avea certitudinea că ea se va întoarce în același loc.

În timpul acesta n-a făcut nimic altceva decât să se gândească la fata necunoscută și în fiecare după-amiază mergea și se așeza pe banca din parc, cu aceeași teamă amestecată cu speranță.

Până când într-o zi, socotind că totul fusese ceva absurd, se hotărî să se ducă în cartierul La Boca în loc să se mai așeze iar, ca un caraghios, pe banca din parcul Lezama. Ajunsese pe strada Almirante Brown când se întoarse brusc și se îndreptă spre locul obișnuit; mai întâi încetișor și parcă șovăielnic, sfios, apoi tot mai grăbit, ajungând să fugă de parcă era pe cale să întârzie la o întâlnire.

Da, era acolo. De departe o văzu venind spre el.

Martín se opri, cu inima bătând să-i spargă pieptul.

Fata se îndreptă spre el și, când ajunse, îi zise:

— Te așteptam.

Lui Martín i se tăiară picioarele.

— Pe mine? întrebă roșind.

Nu se încumeta s-o privească, dar putu să-și dea seama că purta un pulover negru pe gât și o fustă tot neagră, sau poate de un albastru foarte închis (nu era sigur, și de fapt nici n-avea vreo importanță). I se păru că avea ochii negri.

— Ochii negri? se miră Bruno.

Nu, de bună seamă: i se păruse. Și când o văzu pentru a doua oară constată surprins că ochii ei erau de un verde închis. Poate că acea primă impresie se datora luminii slabe, ori timidității care-l împiedica s-o privească în față, sau, și mai curând, ambelor cauze laolaltă. Mai putu observa, la acea a doua întâlnire, și că părul ei lung și drept, pe care-l crezuse atât de negru, avea de fapt reflexe roșietice. Mai târziu îi întregi treptat portretul: avea buzele pline și gura mare, poate foarte mare, cu niște cute în jos la colțuri, ce dădeau senzația de amărăciune și dispreț.

„Să-mi explice mie cum e Alejandra, își zise Bruno, cum îi e chipul, cum îi sunt cutele de la gură!“ Și se gândi că tocmai cutele acelea disprețuitoare și un anume licăr întunecat al ochilor ei deosebeau chipul Alejandrei de cel al Georginei, pe care el o iubise cu adevărat. Fiindcă acum înțelegea, ea fusese cea pe care o iubise cu adevărat, crezuse doar că e îndrăgostit de Alejandra, când de fapt el o căuta pe mama Alejandrei, precum călugării aceia din Evul Mediu care încercau să descifreze textul original de sub restaurări, de sub cuvintele șterse și înlocuite. Și nehibzuiuța aceea fusese cauza unor triste neînțelegeri cu Alejandra; era copleșit uneori de aceeași senzație care te poate încerca atunci când ajungi, după amar de ani de absență, în casa unde ai copilărit și, vrând să deschizi pe întuneric o ușă, dai de un perete. Sigur că fața ei era aproape aceeași ca a Georginei: același păr negru cu reflexe roșietice, ochii cenușii bătând spre verde, aceeași gură mare, pomeți asiatici, același ten mat și palid. Dar acel „aproape“ era cumplit, cu atât mai mult cu cât era mai insinuant și imperceptibil, căci astfel amăgirea era mai profundă și mai dureroasă. Fiindcă nu-s de ajuns oasele și carnea, își zicea el, ca să plămădești un chip, și

de asta e infinit mai puțin fizic decât trupul: chipul se definește prin privire, rictusul gurii, cute, prin tot ansamblul de attribute subtile prin care sufletul se dezvăluie prin mijlocirea cărnii. Din pricina asta, chiar în clipa în care cineva moare, trupul i se prefacă brusc în ceva diferit, atât de diferit încât am putea spune „nu mai seamănă“, în ciuda faptului că e alcătuit din aceleași oase și aceeași materie ca o clipă înainte, o clipă înainte de acel moment misterios când sufletul părăsește trupul, iar acesta rămâne fără viață, ca o casă din care pleacă pentru totdeauna cei care au locuit și, mai cu seamă, au suferit și s-au iubit acolo. Căci nu pereții, nici tavanul, și nici înălțimea nu imprimă personalitate casei, ci ființele care o însuflețesc cu vorbele lor, cu râsetele, iubirile și ura lor, ființe care o impregnează cu ceva imaterial, dar pătrunzător, cu ceva la fel de diafan ca surâsul de pe un chip, chiar dacă o fac prin obiecte materiale, covoare, cărți sau culori. Pentru că tablourile pe care le vedem pe pereți, culorile în care au fost vopsite ușile și ferestrele, desenul covoarelor, florile de prin camere, discurile și cărțile, deși obiecte materiale (tot așa cum buzele și sprâncenele țin de carne), sunt, neîndoios, manifestări ale sufletului; fiindcă sufletul nu se poate arăta ochilor noștri materiali decât prin mijlocirea materiei, și asta e un neajuns al sufletului, dar și o ciudată subtilitate.

— Cum? Cum? întrebă Bruno.

„Am venit să te văd“, povesti Martín că-i spusese Alejandra.

Ea se așeză pe iarbă. Și se pare că lui Martín i se ivise pe față o expresie de adâncă uimire, pentru că fata adăugă:

— Nu crezi în telepatie? Mă miră, căci pari exact genul care crede. Când te-am văzut pe bancă, data trecută, știam că până la urmă vei întoarce capul. N-a fost așa? Mă rog, și acum eram sigură că o să-ți aduci aminte de mine.

Martín nu scoase o vorbă. De câte ori aveau să se repete asemenea scene, ea ghicindu-i gândurile și el ascultând-o în tăcere! Avea senzația certă că o cunoaște, acea senzație că am mai văzut pe cineva într-o viață anterioară care ne încercă uneori, senzație ce seamănă cu realitatea aidoma unui vis cu starea de veghe. Avea să treacă mult timp până să înțeleagă de ce Alejandra i se părea vag cunoscută, și *atunci Bruno zâmbi din nou în sinea lui.*

Cuprins

Notă preliminară	9
I. Dragonul și prințesa	11
II. Chipurile nevăzute	129
III. Raport despre orbi	247
IV. Un Dumnezeu necunoscut	379